

СМЕТАНІНА Н. В.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ДОЙОНКО О. В.,

магістрант факультету адвокатури
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.9:343.81(4-672ЄС)

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБАЦІЇ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано досвід застосування пробації у країнах Європейського Союзу та наводяться пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері.

Ключові слова: виконання кримінального покарання, пробація.

В статье проанализирован опыт применения probation в странах Европейского Союза и приводятся предложения по усовершенствованию законодательства Украины в этой сфере.

Ключевые слова: исполнение уголовного наказания, пробация.

This article is devoted to analyzing experience with the application of probation in the EU countries and provides proposals on improving Ukrainian legislation in this area.

Key words: execution of criminal punishment, probation.

Вступ. Проблема необхідності зменшення кількості осіб, що перебувають в місцях позбавлення волі, попередження злочинності, а також ефективного виправлення засуджених існує вже давно. З метою вирішення цих питань у багатьох державах світу, зокрема в країнах Європейського Союзу, давно функціонує пробація. На міжнародному рівні прийнято ряд нормативно-правових актів, що стосуються цієї сфери, а саме: Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (1990), Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (ETS 051) (1995), Рекомендація № R(99)22 щодо переповнення в'язниць і зростання кількості ув'язнених (1999), Рекомендація № Rec(2003)22 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про умовно-дострокове звільнення» (2000), Рекомендація CM/Rec (2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію (2010) тощо.

Усвідомлюючи необхідність ефективного виправлення та ресоціалізації засуджених, у державах Європейського Союзу вже давно функціонує пробація, а органи влади цих країн прийняли ряд нормативно-правових актів та запровадили велику кількість державних програм у цій сфері з метою досягнення цілей, для яких і було запроваджено функціонування пробації.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях таких учених, як Є.Є. Бараш, О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, А.П. Гель, Т.А. Денисова, О.М. Джужа,

В.М. Дрьомін, О.Г. Колб, О.В. Лисодєд, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.Г. Фролова, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець та інші.

Постановка завдання. Метою статті є загальний огляд досвіду країн Європейського Союзу у сфері застосування пробації та надання пропозицій щодо удосконалення законодавства України у цій сфері.

Результати дослідження. Відповідно до п.6 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію» пробація – система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1].

Пробація відноситься до процесу виконання в суспільстві покарань і заходів, передбачених законом і призначених правопорушникові. Вона включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до громадського життя, а також забезпечення безпеки суспільства [2].

Д.В. Ягунов зазначає, що пробація – це досить «молода» концепція, історичний розвиток якої почався в ХІХ ст. Поява пробації була зумовлена важливими соціальними і культурними тенденціями у країнах Західної Європи та Північної Америки, коли пенальні реформи почали базуватися на ідеях гуманітаризму, поєднаних з висновками щодо неспроможності в'язниці повернути злочинців до суспільства як повноцінних його членів. Питання боротьби зі злочинністю стали аналізуватися у термінах покращення соціальних умов та створення дієвих соціальних служб для певних категорій населення. Ресоціалізація злочинців почала розглядатися як головна мета кримінальної політики [3, с. 60].

Термін «пробація» може вживатися у декількох значеннях: 1) як концепція соціальної роботи з правопорушниками; 2) як ієрархічна організаційна структура; 3) як орган державної влади (служба); 4) як різновид кримінального покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, і водночас як умовне звільнення від покарання з випробуванням; 5) як специфічний процес виконання деяких альтернативних покарань; 6) стан, у якому перебуває злочинець упродовж певного терміну; 7) як певна з'єднувальна ланка між кримінальною юстицією та соціальною роботою [3, с. 61].

У Великобританії досить широко застосовується інститут пробації. Відповідно до судового наказу засуджені підлягають нагляду з боку співробітника служби пробації. До видання наказу суд повинен вивчити усі матеріали справи, характеристику засудженого, його домашнє оточення тощо. У наказі вказуються місто та район, де повинен проживати засуджений, і які обмеження на нього покладаються. Обов'язковою умовою пробації є згода засудженого. Невиконання умов пробації тягне негативні наслідки, а саме: накладення штрафу на засудженого; притягнення до виконання безоплатних робіт; заміна пробації позбавленням волі [4, с. 322].

Законодавство Бельгії не містить вичерпного переліку пробаційних заходів, які суд може призначити правопорушнику. Таким чином, суддя самостійно вирішує питання щодо визначення кількості зобов'язань, які будуть необхідними в певній ситуації, залежно від обставин справи. Прикладами таких заходів є: зобов'язання співпрацювати з офіцерами пробації; обов'язок пройти навчання; зобов'язання відшкодувати шкоду, заподіяну злочинцем тощо.

Особа правопорушника під час періоду пробації підпорядковується офіцерам пробації, діяльність яких керується Комісіями з питань пробації, до яких офіцери подають спеціальні звіти. Ці документи включають в себе стан виконання заходів пробації і повідомлення про можливі проблеми при їх застосуванні. Далі Комісія з питань пробації приймає своє рішення на основі цього звіту: вона може адаптувати пробаційні заходи до нових обставин, але не може зробити їх більш суворими – це є лише повноваженням суду [5].

Порядок призначення і виконання пробації в Естонії регулюється параграфами 73–74 розділу № 5 Кримінально-виконавчого кодексу, відповідно до якого суд, враховуючи обставини вчинення кримінального правопорушення і особу правопорушника, вважатиме, що

призначення покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк буде недоцільним та не сприятиме виправленню особи, суд призначить застосування неї заходів пробації з покладенням на правопорушника певних обов'язків.

Суд може призначити наступні зобов'язання для особи на період пробації, а саме: відшкодувати шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням; не вживати алкоголь або наркотики; не носити та не використовувати зброї; займатися пошуком роботи; пройти лікування; електронний моніторинг тощо.

Якщо протягом пробаційного періоду особа не дотримуватиметься вимог та зобов'язань, покладених на неї чи вчинить нове правопорушення, працівник пробації може видати письмове повідомлення з попередженням, або суд може накласти на правопорушника додаткові зобов'язання відповідно до положень вищезгаданого Кодексу, продовжити строк застосування заходів пробації на один рік або призначити покарання у вигляді позбавлення волі [6].

Відповідно до законодавства Італії, якщо суд вирішить, що застосування пробації буде корисним для запобігання рецидиву та соціальної реабілітації правопорушника, то він призначає перелік пробаційних заходів для особи, на яку можуть бути покладені такі обов'язки: заборона перебування в одному або декількох муніципальних округах чи провінціях; заборона відвідування магазинів алкогольних напоїв; заборона покинути країну без дозволу; заборона відвідувати місця, де часто перебуває жертва злочину для забезпечення її безпеки тощо. Також особа, якій призначено пробацію, повинна співпрацювати із працівником, який її контролює, демонструючи таким чином свою готовність до виправлення.

Служба пробації в Італії під назвою UEPE (італ. – Uffici в l'esecuzione penale Esterna), є у вигляді офісів, які співпрацюють з державними і приватними органами місцевої громади, наглядають за правопорушником для перевірки виконання ним зобов'язань та заборон. UEPE здійснює нагляд за контактами правопорушника із соціумом з метою допомогти йому подолати проблеми соціального відновлення. Крім того, служба пробації періодично повідомляє судді-спостерігачу про хід виконання заходу та виконання правопорушником його обов'язків [7].

Позитивним є досвід Іспанії, де в якості одного із пробаційних заходів на особу покладається обов'язок брати участь у навчальних, освітніх, культурних програмах, а також пройти реабілітаційну програму чи терапевтичне лікування.

Також в цій країні застосовується ряд технічних засобів для забезпечення функціонування електронного моніторингу, а саме: GPS, біометричний голосовий контроль, контроль присутності/відсутності особи за допомогою радіопередавачів тощо [8].

У Португалії суд може встановити такі типи пробаційних заходів, що стосуються поведінки правопорушника: зобов'язання не здійснювати певні види професійної діяльності; обов'язок не жити в певних місцях або регіонах; також суд може визначити зобов'язання пройти терапевтичне лікування або лікування від наркотичної залежності (але це залежить від попередньої згоди самої особи) тощо.

Варто зазначити, що в Португалії використовується електронний моніторинг для відстежування перебування правопорушника та забезпечення дотримання ним заборони на контакт із жертвою злочину. За порушення вимог електронного моніторингу особі може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк [9].

У Нідерландах реєстраційна система служби пробації пов'язана з муніципальною базою даних осіб, тому офіцерам пробації завжди відомо про зміну місця проживання правопорушником, навіть якщо він і нехтує інформуванням про таку зміну. Крім того, в Нідерландах існують ще такі типи пробаційних заходів: замісна терапія, навчання в сфері правильної організації свого бюджету; заборона на вживання наркотиків або алкоголю тощо. Також в цій країні існує низка програм із лікування агресії та домашнього насильства в якості заходів пробації [10].

У Франції пропонують наступні типи пробаційних заходів: обов'язок надавати будь-яку необхідну інформацію або документи працівнику пробації; зобов'язання повідомляти службу пробації про зміну місця проживання або роботи, а також про повернення

з поїздок тривалістю понад п'ятнадцять днів; обмеження на виїзд за межі Франції (для виїзду в іншу країну слід отримати спеціальний дозвіл від суду); зобов'язання платити аліменти; заборона на здійснення ставок на тоталізаторі; обов'язок завершити курс знань по безпеці дорожнього руху; заборона контактувати з певними особами, зокрема жертвами злочину; зобов'язання компенсувати заподіяну злочинцем шкоду повністю або частково залежно від платоспроможності особи; обов'язок пройти терапевтичне лікування або лікування від наркотичної залежності тощо. Варто зазначити, що у Франції служба пробачії тісно співпрацює з правопорушниками, їх сім'ями, судами та громадськими організаціями [11].

У Швеції пробачія функціонує вже давно, а її застосування регулюється главою 28 Кримінально-виконавчого кодексу Швеції. Суд може призначити особі покарання саме у вигляді пробачії, а не позбавлення волі, якщо є підстави вважати, що застосування пробачійних заходів сприятиме виправленню особи.

Під час строку пробачії для правопорушника у Швеції встановлюються правила, яких він повинен чітко дотримуватися. Також під час пробачії особі надається медична допомога, проводиться лікування від алкоголізму, наркотичної залежності тощо. У цьому випадку також на правопорушника покладається обов'язок час від часу здавати кров для проведення аналізу, щоб стежити за тим, чи вживає особа шкідливі речовини або ні. Якщо засуджений вчинить нові злочини або порушить встановлені для нього умови, вирок може бути скасований і тоді буде судом застосовано іншу санкцію, навіть і позбавлення волі.

Шведська служба пробачії відповідає за дотримання засудженими призначених для них пробачійних заходів. Служба пробачії є частиною системи виконання покарань та організована в штаб-квартиру, шість регіональних бюро і спеціальний транспортний сервіс для забезпечення діяльності та функціонування служби пробачії в цій країні [12].

Висновки. Криміногенна ситуація в Україні залишається складною, і питання посилення боротьби зі злочинністю і її превентивний характер мають знаходитись у центрі уваги правоохоронних органів [13, с. 73].

Соціальна доцільність застосування пробачії є очевидною. На особливу увагу заслуговує реабілітаційний аспект пробачії: при її застосуванні головною метою вважається не покарання, а соціальна реінтеграція у суспільство та виправлення засуджених. Головне, щоб при формуванні нового кримінально-виконавчого законодавства законодавець уникнув крайнощів і механічного копіювання досвіду інших країн, адже слід сприймати і впроваджувати те, що органічно влітається у національні правові традиції та культуру українського народу [14, с. 123].

Впровадження інституту пробачії на практиці дозволить запровадити суттєве поліпшення умов тримання засуджених осіб та осіб, взятих під варту, вдосконалити рівень організації соціально-виховної та психологічної роботи, підвищити ефективність діяльності та рівень професійної підготовки персоналу органів та установ виконання покарань [15, с. 146].

Переконані, що позитивним зрушенням є і те, що чинний Закон «Про пробачію» встановлює певні особливості пробачії щодо неповнолітніх, адже це відповідає засадам науки кримінології і кримінально-виконавчого права. Особливу увагу при здійсненні пробачії щодо неповнолітніх слід приділяти вивченню побутового оточення неповнолітніх і їх впливу на них.

Використання виховних і наглядових заходів, що передбачені системою пробачії, буде економічно доцільним та ефективним заходом у запобіганні рецидивної злочинності, зменшенні кількості вчинених злочинів.

На нашу думку, Україні слід взяти до уваги досвід Естонії, Іспанії, Португалії у сфері використання електронного моніторингу. Цей тип пробачійного заходу в цих країнах вже довів свою ефективність, допоміг зекономити бюджетні кошти (адже сума, витрачена на електронний моніторинг є значно меншою, ніж кількість грошей, витрачених на утримання особи у в'язниці), а також дозволив зменшити кількість осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про пробачення» від 05.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
2. Рекомендація CM/Rec (2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробачення від 20.01.2010 р. URL: http://kvs.gov.ua/rekomendacia_2010.pdf.
3. Ягунов Д. Служба пробачення: концепція, засади діяльності, організаційна структура. *Відновне правосуддя в Україні*. 2007. № 1 (5). С. 60–64.
4. Кримінально-виконавче право : навч. посібник / за ред. Т.А. Денисової. 2-е вид., змін. і доп. Київ : Істина, 2010. 400 с.
5. Belgium – Probation measures and alternative sanctions in the EU. URL: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=BE.
6. The Penal Code of Estonia – Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/504022019008/consolide/current>.
7. Italy – Probation measures and alternative sanctions in the EU. URL: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=IT.
8. Spain – Probation measures and alternative sanctions in the EU. URL: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=ES.
9. Portugal – Probation measures and alternative sanctions in the EU. URL: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=PT.
10. The Netherlands – Probation measures and alternative sanctions in the EU. URL: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=NL.
11. France – Probation measures and alternative sanctions in the EU. URL: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=FR.
12. The Swedish Penal Code. URL: <https://www.government.se/contentassets/5315d27076c942019828d6c36521696e/swedish-penal-code.pdf>.
13. Сметаніна Н. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с.
14. Дрьомін В. Пробачення: зарубіжний досвід обмеження тюремної популяції. *Право України*. 2000. № 12. С. 120–123.
15. Виноградова С. Кримінологічні аспекти інституту пробачення як гуманізаційна складова загальнодержавної політики України. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 142–146.

